LIBERAAL ECONOMISCH BELEID: VAN A NAAR BETER

– *Auke Leen* –

De economische wereld waarin we leven is ondoorgrondelijk complex. Beleid op grond van een vermeende kennis daarover door de overheid leidt tot niets. Haar rol als scheidsrechter en regelmaker van het marktproces is de enige manier om met onze fundamentele onkunde om te gaan. Het resultaat is een wereld van welvaart, individuele vrijheid en vrede. Auke Leen gaat in dit artikel in op een liberaal economisch beleid.

Dit kan niet waar zijn – en toch is het zo

In zijn bestseller *Dit kan niet waar zijn. Onder bankiers*[1] beschrijft Joris Luyendijk zijn ervaringen in de *City*, het financiële centrum van Europa in Londen, alsof hij bij een noodsituatie in een vliegtuig naar de cockpit loopt en ontdekt dat er niemand in zit: een in zijn ogen angstaanjagende ontdekking. Maar wat als dat voor de liberaal de ideale en enig mogelijke situatie is? In de markteconomie heeft inderdaad niemand de controle. Het marktproces heeft ook geen doel. De situatie die Luyendijk beschrijft is bovendien niet van toepassing op de huidige financiële wereld. Banken zijn na de crisis primair niet meer onderhevig aan marktkrachten, waarop Luyendijks beschrijving van toepassing is en adequaat de situatie in een marktorde schetst, maar aan krachten van centrale banken.[2] Die lijken tegenwoordig de controle te hebben en dé speler te zijn van economisch beleid.

Een ondoorgrondelijke, complexe wereld

Waarom is een markteconomie veel te complex om begrepen en gecontroleerd te kunnen worden op grond van onze vermeende kennis? Waarom is het fundamenteel onmogelijk dat overheidsbeleid ons naar een vooraf gekozen doel loodst? Een eerste reden is de diversiteit van mensen met al hun verschillende eigenschappen en wensen. Denk aan hoe verschillend mensen zijn in hun karaktereigenschappen, hun levenservaringen, hun doeleinden en verlangens. Of meer concreet, denk alleen al aan de verschillende kledingwensen: ook in China lopen ze niet meer in de bekende Mao-pakken van weleer. Daar past geen eenvoudig sociaal systeem bij. Een tweede reden is het gecompliceerde productiesysteem dat nodig is om aan al die verschillende wensen te voldoen. De hiervoor nodige beslissingen moeten in de tijd en geografisch worden gecoördineerd.[3] Kortom, alle informatie, die verspreid aanwezig is, moet worden gebruikt om te bepalen wat en hoe dit te produceren. Deze kennis te centraliseren en te overzien is onmogelijk. Bovenal hebben we te maken met mensen die echte keuzes kunnen maken, ze kunnen op het moment van de keuze A kiezen maar ook B – en die keuze valt veelal niet te voorspellen. Menselijke keuzes kunnen creatief zijn; we kunnen immers met iets nieuws op de proppen komen.[4] Te stellen dat alle kennis verspreid aanwezig is, is dus al te veel gezegd.

In een complex systeem is er een zodanige wisselwerking tussen de onderdelen dat de uiteindelijke uitkomst niet valt te voorspellen. Maar gelukkig, de markt organiseert zichzelf; een markt is complex maar ook zelf-ordenend. Activiteiten worden door prijzen dusdanig gecoördineerd dat er een orde ontstaat zonder dat er een planner is of de uitkomst vooraf bekend is. Het is een spontane orde: het resultaat van menselijk handelen maar niet van een menselijk ontwerp. De markt kan vergeleken worden met de orde die ontstaat als mensen op een zaterdagmiddag gaan winkelen en niet met de orde die ontstaat als mensen in een parade meelopen. In het laatste geval is er planning van bovenaf. In het eerste geval maakt eenieder eigen keuzes. Geen centraal planorgaan kan vooraf weten wie, waar in welke winkel is. Iemand kan opgehouden worden omdat hij toevallig een kennis ontmoet of wat dan ook.[5]

Kortom, er is een onvermijdbare onkunde over alle specifieke feiten die tot een marktorde leiden – maar van het functioneren ervan we wel afhankelijk zijn. De arbeidsdeling op de markt kan er alleen maar zijn omdat we op de onpersoonlijke prijzen reageren die het geheel coördineren. We passen ons aan de vele feiten aan, waarvan we het bestaan niet kennen.[6]

Hoe is het zover gekomen?

Hoe heeft dit systeem van orde, de markteconomie, die eenieder de vrijheid laat om zijn of haar doel na te streven, zich ontwikkeld? Een systeem dat we niet eens kunnen begrijpen omdat, inderdaad, alles-met-

alles samenhangt.[A]

Het systeem heeft zich evolutionair met vallen en opstaan ontwikkeld door het na-apen van succesvolle gedragingen. We zijn gestart met systemen van centrale leiding: mensen die in stamverband leefden met een stamhoofd, of later in grotere groepen, maar ook met een leider die alleen of in samenspraak met anderen het doel bepaalde.[7] Hoe ook, met de welvaart was het niet best gesteld, en tot het eind van de achttiende eeuw zat er niet veel vooruitgang in. Een Engelse landarbeider uit die tijd had het niet veel beter dan een Romeinse slaaf van weleer, en die eersten hadden het zelfs nog beter dan hun Duitse en Franse tijdgenoten. Het idee dat het voor eenieder beter kan worden, bestond niet. Hooguit kon een elite zich een beter leven verschaffen.[8]

Om de uitzichtloze armoede achter ons te laten, was de geleidelijk ontstane markteconomie nodig. De toekomst is geen verleden tijd, maar hangt af van de subjectieve overwegingen en creatieve, echte keuzes van individuen die geconfronteerd worden met fundamentele onzekerheid. In de relatief simpele natuurwetenschappen waarin vaak al twee of drie variabelen voldoende zijn om een verschijnsel te beschrijven, is voorspellen en controle mogelijk. In een complexe sociale wereld is dat onmogelijk: er zijn gewoon veel te veel variabelen.[9] We kunnen slechts het evolutionaire proces beschrijven, maar dat geeft ons voldoende kennis om te weten wat we als overheid wel of niet kunnen doen.

Hét kenmerk van de markteconomie is dat het is gebaseerd op een vergaande specialisatie in de productie. De productiviteitsstijging die met de arbeidsdeling samengaat, zorgt voor een groei van de welvaart.[B] Daarvoor is het echter wel noodzakelijk om het teveel aan een goed te ruilen waarover een ieder op grond van zijn specialisatie beschikt. De ontdekking van de ruil is dan ook een van de vruchtbaarste ontdekkingen ooit, daar onze wensen verschillen is een vreedzame ruil mogelijk – we willen niet allemaal hetzelfde.[10] Er is geen noodzakelijke strijd van allen tegen allen om de schaarse koek zoals Thomas Hobbes in het midden van de zeventiende eeuw dit nog zag. Met de noodzaak van een allesbepalende overheid als *Leviathan* om de vrede te bewaren.

De ontdekking van Adam Smith aan het einde van de achttiende eeuw was dat we ons kunnen specialiseren en daarmee de productie doen stijgen en wat we te veel hebben ruilen op de markt – en het-wordt-geen-chaos. Mensen kunnen in vrede met elkaar leven en elkaar in de ruil een dienst bewijzen zonder dat zij het over de doeleinden eens hoeven te zijn. Als samenleving hoeven we daarin niet een rangorde te maken. Dat is immers een voordeel: het laat eenieder de vrijheid eigen doelen te kiezen. Deze ontdekking is door George Stigler 'het kroonjuweel' van Smith genoemd en zijn belangrijkste inhoudelijke stelling.[11] Prijzen coördineren onze handelingen en de ruil op een markt met concurrentie is de oplossing die zorgt voor orde. Vanaf die tijd ging de welvaart pijlsnel omhoog.[12]

Kan de statistiek ons niet helpen?

Waarom kunnen we de complexiteit niet met statistiek te lijf, zoals in de macro-economische modellen van het Centraal Planbureau? Dé reden is dat in de statistiek juist wordt afgezien van alle voor het marktproces relevante factoren en de verbanden daartussen.[13] Zo gaat het in de modellen bijvoorbeeld om het algemeen prijspeil. Maar dat cijfer speelt helemaal geen rol in het marktproces. Stel er is een daling van het prijspeil, dat betekent niet dat alle prijzen in gelijke mate dalen. Sommige prijzen gaan omhoog, andere gaan omlaag en ze reageren op elkaar. Dát zijn de bepalende factoren in het marktproces waar een algemene stijging of daling ons niets over zegt. Bovendien zien ondernemers prijzen vaak helemaal niet als een gegeven en proberen ze er juist onder te duiken met een goedkoper en beter product.[14]

Zo zegt ook bijvoorbeeld het aantal ondernemers ons niets relevants over het marktproces. Daarvoor is de interne structuur bepalend: sommige producenten concurreren met substituut producten direct met elkaar, anderen daarentegen produceren goederen die er complementair aan zijn en ze reageren ook op elkaar. Dat is allemaal heel wat anders dan het achteraf meten van een macro-economische grootheid. In de economie is er meten zonder te kunnen voorspellen, dit in tegenstelling tot in de veel minder complexe natuurwetenschappen waar het mogelijk is te meten en te voorspellen.[C]

A Natuurlijk kunnen we in onze analyse wel doen alsof we alles behalve twee variabelen constant houden. Dit gebeurt in de standaard microeconomie met de bekende *one-thing-at-a-time* methode van Alfred Marshall. Het expliciteren van dat wat we constant houden, de *ceteris paribus,* is echter zo omvattend dat het de theorie weer complex maakt (Friedrich A. Hayek, The Theory of Complex Phenomena, in: Friedrich A. Hayek, *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, Chicago, 1967, pp.22-42).

B Zoals Paul Krugman schreef: 'Productiviteit is niet alles, maar op de lange termijn is het bijna alles. Het vermogen van een land om de levensstandaard in de tijd te verhogen, hangt bijna helemaal af van het vermogen om de productie per werknemer te verhogen.' In: Paul Krugman, *The Age of Diminished Expectations*, Cambridge, 1990.

C 'Tot nu,' aldus Hayek (*op.cit.*,1967), 'is er nog nooit een economist geslaagd rijk te worden door op grond van zijn weten-

De grenzen van onze kennis en planning

In het marktproces zijn onbedoelde gevolgen alom tegenwoordig. Individuen die eigen doeleinden nastreven weten en kunnen niet weten wat het totale resultaat van hun interacties zal zijn. Er ontstaat een orde uit een proces van onderlinge concurrentie waarbij succes beslist – en niet een overheid die het allemaal wel denkt te weten. Een overheid die met, bijvoorbeeld, een topsectorenbeleid de winnaars denkt te kunnen kiezen.[D] Decentrale besluitvorming leidt er toe dat er van meer kennis gebruik wordt gemaakt dan een centrale planner ooit kan doen: de markt buit kennis het beste uit.

Wat heeft de planning van het economisch leven ons gebracht? Vroeger al niet veel en ook in de moderne tijd alleen maar stagnatie. Planning gebaseerd op onze huidige kennis brengt ons niet veel verder dan we nu al weten. In het begrotingsbeleid wordt doormiddel van het vergroten van de overheidsuitgaven getracht de vraagzijde van de economie te stimuleren. Sinds de tijd van Keynes is het beslag van de overheid op het nationaal product verdubbeld; Keynes op Keynes gestapeld – en nog is het niet genoeg. In het monetaire beleid volgt de ene renteverlaging op de andere en wordt steeds duidelijker dat ook hier de zon niet voor niets op gaat. En als met bezuinigingen de hand op de knip wordt gehouden blijft de reguleringskraan wijd open staan. De creativiteit van het beleid is niet veel groter dan 'meer van hetzelfde'. Met de genoemde vormen van beleid valt hooguit tijd te winnen. Het enige beleid dat echt groei genereert is het verhogen van de productiviteit: mensen in het marktproces de ruimte te geven. Voor groei hoeven we niet te wachten tot bijvoorbeeld de groei weer aantrekt in de opkomende economieën. Het marktproces is een dynamisch ondernemend-concurrerend proces van ontdekking.[15] Wat het marktproces drijft is ondernemerschap, wat het karakteriseert is concurrentie, en de afzonderlijke stappen vormen evenzovele ontdekkingen.

Hoe met onze onkunde om te gaan?

Wat is de rol van de overheid als sturen op uitkomsten niet mogelijk is? Een economie valt het beste te beschrijven door de structuur, de regels, waarbinnen individuen keuzes maken. Wanneer we niet tevreden zijn met de uitkomsten dienen we ons primair op de structuur te richten. Pogingen om de uitkomsten daarbinnen te veranderen zijn gebaseerd, zoals eerder gezegd, op de fundamentele misvatting dat we het in een complexe wereld allemaal wel weten. Als mensen zeggen dat de markt, het kapitalisme, faalt, is het niet het proces van vrije ruil binnen de regels maar de structuur waarbinnen we ruilen die we ter discussie moet stellen. Het recht als hoogste gezag (de *rule of law*), individueel eigendom, concurrentie en een stabiele munt zijn de belangrijkste regels en instituties die ons een ongekende welvaart, individuele vrijheid en vrede hebben gebracht.E Kortom, de overheid moet de scheidsrechter leveren en het kader bepalen. Dat is niet makkelijk – en daar heeft ze haar handen al vol aan.[F]

Waarom is de rol van de overheid bij het bepalen van de spelregels en het leveren van de scheidsrechter essentieel? De regels zijn een collectief goed. De markt is goed in het produceren van individuele goederen: goederen die op de markt verkocht kunnen worden en mensen, als ze er niet voor betalen, van consumptie kunnen worden uitgesloten. Goederen waarbij de koper en de verkoper met alle lusten en lasten worden geconfronteerd. Bij een collectief goed, zoals de regels van het marktproces, ligt dat anders. Die regels (wetten) gelden voor eenieder en ze profiteren daar dan ook van. Individuen kunnen niet van gebruik worden uitgesloten. Ze worden dus niet geconfronteerd met alle lusten en lasten, zoals dat bij individuele goederen wel het geval is. Er zijn *free-riders*.[16] Geen ondernemer ziet er daarom brood in om dat soort goederen te produceren. De markt zal de regels van de markteconomie dus maar moeilijk zelf ontwikkelen.[17] Daarvoor is een overheid nodig.

Conclusie

In een markteconomie die is gegrond op arbeidsdeling als bron van welvaart is door de daarmee

schappelijke voorspellingen over prijzen, goederen met winst te kopen en te verkopen (hoewel sommigen misschien dat wel zijn geworden door hun voorspellingen te verkopen).'

D Zie hiervoor: www.topsectoren.nl. In plaats van bepaalde sectoren te subsidiëren en anderen een lager tarief in de vennootschapsbelasting te geven, zou met dat geld het tarief *voor een ieder* praktisch kunnen halveren.

E James M. Buchanan, "On the Structure of an Economy. A Re-emphasis of Some Classical Foundations", in: James M. Buchanan, *Federalism, Liberty and the Law*, Indianapolis, 2001, pp. 263-275. De ethiek van de markt heeft dan ook weinig meer te maken met de op solidariteit gebaseerde ethiek van de kleine stamgemeenschap. We hebben de maatschappij waarin ieder elkaar kende en met ieders noden rekening kon houden allang achter ons gelaten. Op de grote onpersoonlijke markt is er ethisch goed gehandeld als er volgens de regels van de markt en niet, met list en bedrog, vals is gespeeld.

F Henry C. Simons, *A positive program for laissez faire. Some proposals for a liberal economic policy*, Chicago, 1934. Volgens Buchanan is de crisis van 2008 vooral ontstaan omdat overheden veel te toeschietelijk waren, wat betreft het noodzakelijke kader, bij de ontwikkeling en het gebruik van nieuwe financiële instrumenten (Buchanan, *op.cit.*, 2011).

samengaande complexiteit planning onmogelijk. Niemand heeft in het markproces alle huidige en toekomstige kennis in pacht. Maar sommige ideeën lijken zo waarschijnlijk dat ze negen keer op een rij kunnen mislukken en toch de tiende keer weer worden geloofd. Andere ideeën lijken zo onwaarschijnlijk dat ze negen keer achter elkaar lukken en toch de tiende keer niet worden vertrouwd.[18] Overheidsbeleid om de economie te sturen behoort blijkbaar tot de eerste categorie en de werking van de vrije markt en vrije prijsvorming tot de tweede. Kortom, we moeten wat betreft de rol van de overheid en de markt een onderscheid maken tussen wat goed klinkt en wat goed werkt.

Dus waarom dan toch negen van de tien keer de overheid? Is het onze (fatale) verwaandheid: dat we het allemaal wel denken te weten?[19] Met andere woorden is het ons geloof dat net zoals bij de natuurwetenschappen het in de sociale wetenschappen nu niet, dan toch wel morgen, ook zal lukken 'te voorspellen en te controleren'. Nodig zijn betere modellen en nog meer computers die informatie verzamelen. Maar de marktorde is, zoals we hebben gezien, veel te complex om door ons begrepen en gestuurd te worden. Centraal in het marktproces staan de scheppende krachten van de spontane orde. Dit alles staat in tegenstelling tot de meer simpele wereld van de natuurwetenschappen. Mensen zijn geen stenen die willoos van een berg rollen, of zoals Smith stelde gelijk aan schaakstukken op een schaakbord. 'Op het grote schaakbord van de samenleving heeft ieder stuk zijn eigen doelstellingen die helemaal verschillend kunnen zijn aan dat wat de overheid erop drukt. Als beide doelstellingen samenvallen en in dezelfde richting werken zal het spel van de samenleving gemakkelijk en harmonieus verlopen en waarschijnlijk ook gelukkig en succesvol zijn. Als beide doelstellingen daarentegen verschillen of tegengesteld zijn, zal het spel miserabel verlopen en zal de samenleving altijd in grote mate in wanorde zijn'.[20]

Kortom, zelfs een politicus die onbevooroordeeld het algemeen belang dient en alle kennis van de wereld bezit, heeft minder creativiteit dan wij met z'n allen. Het enige liberale beleid in een complexe samenleving is mensen de vrijheid geven. Als we echt willen weten hoe de samenleving in elkaar zit, zullen we de kenmerken van onze onkunde over de complexe economische wereld en het bereik daarvan moeten onderzoeken. Het grote probleem in de economie is hoe we allen kunnen profiteren van kennis die alleen verspreid bestaat als de, soms tegengestelde, opvattingen van alle deelnemers.[21] Zoals de geschiedenis ons echter leert, is een piloot in de cockpit van het marktproces met zekerheid desastreus.

Dr. A.R. Leen is econoom en doceert aan de Universiteit Leiden.

Eindnoten

1) Joris Luyendijk, *Dit kan niet waar zijn. Onder bankiers*, Amsterdam, 2015.
2) Daniel L. Thornton, Requiem for QE, Cato institute, *Policy Analysis* no.783, November 17, 2015.
3) Pierre Lemieux, *Somebody in Charge. A Solution to Recessions?* New York, 2011.
4) Viktor J. Vanberg en James M. Buchanan, "The Market as a Creative Process," in: James M. Buchanan, *Federalism, Liberty and the Law*, Indianapolis, 2001, pp. 289-310.
5) Randall G. Holcombe, *Advanced introduction to The Austrian School of Economics*, Cheltenham, 2014.
6) Friedrich A. Hayek, Coping With Ignorance, *Imprimis*, July 1978, Volume 7, No. 7.
7) Friedrich A. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, London, 1982.
8) Sylvia Nasar, *Grand Pursuit. The story of the people who made modern economics*, London, 2011.
9) Friedrich A. Hayek, Studies in Philosophy, Politics and Economics.
10) Hayek, Law, Legislation and Liberty.
11) George Stigler, The Successes and Failures of Professor Smith, *Journal of Political Economy* 84 (December), 1976, pp. 1199-1213.
12) Mark Skousen, *The Big Three in Economics. Adam Smith, Karl Marx, and John Maynard Keynes*, New York, 2007.
13) Hayek, Studies in Philosophy.
14) Israel M. Kirzner, The Economic Calculation Debate: Lessons for Austrians. *The Review of Austrian Economics*, Vol.2, 1988. pp. 1-18.
15) Ibidem.
16) James M. Buchanan, The Limits of Market Efficiency, *Rationality, Markets and Morality*, Vol.2, 2011, pp. 1-7.
17) Viktor Vanberg, *Liberaler Evolutionismus oder Vertragstheoretischer Konstitutionalismus? Zum Problem institutioneller Reformen bei F.A. Hayek und J.M. Buchanan*, Tübingen, 1981.
18) Thomas Sowell, *Applied economics. Thinking beyond stage one*, New York, 2004.
19) Friedrich A. Hayek, *The Fatal Conceit. The Errors of Socialism*, Chicago, 1988.
20) Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, 1759 (http://www.econlib.org/ library/ Smith/smMS.html).
21) Friedrich A. Hayek, *The Constitution of Liberty*, London and New York, 1960.